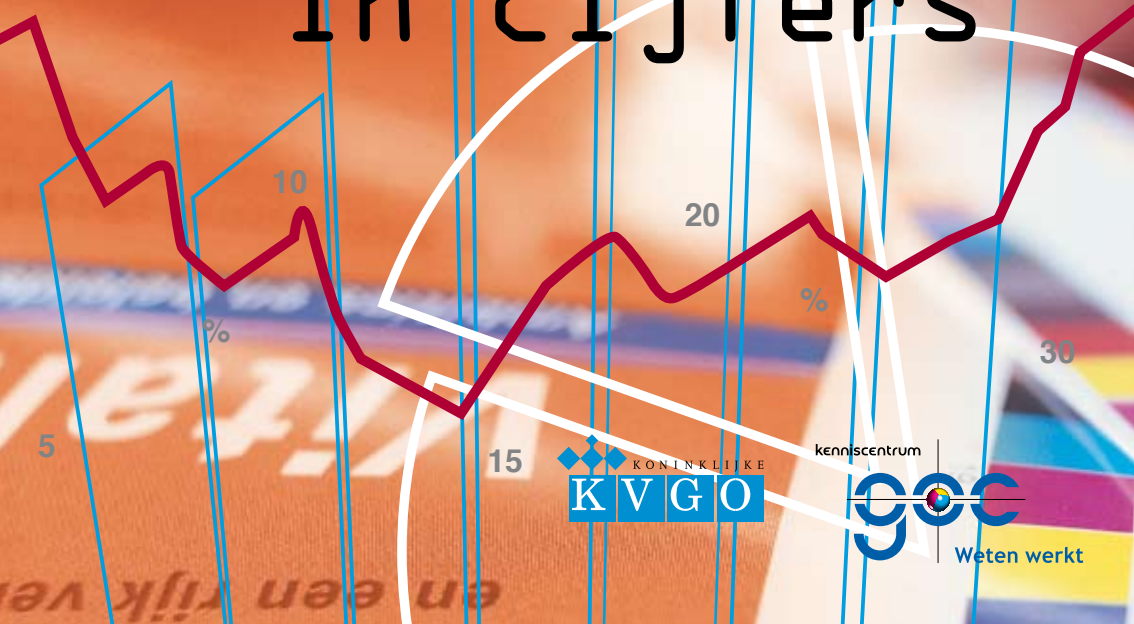

Grafimedia

in cijfers

JULI 2006

15

kenniscentrum

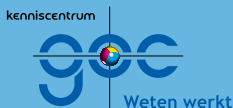

Weten werkt

Uitgave:

Koninklijke KVGGO
Startbaan 10, 1185 XR Amstelveen
Postbus 220, 1180 AE Amstelveen
T (020) 543 56 78
F (020) 543 54 75
E-mail: info@kvgo.nl
Internet: www.kvgo.nl

Kenniscentrum GOC
De Schutterij 2, 3905 PL Veenendaal
Postbus 347, 3900 AH Veenendaal
T (0318) 53 91 11
F (0318) 52 99 69
E-mail: info@goc.nl
Internet: www.goc.nl

Voorbehoud

De redactie is niet verantwoordelijk voor de juistheid van gegevens die door derden werden verstrekt en is niet aansprakelijk voor de gevolgen voortvloeiend uit onvolledige of foutieve informatie. Aan de redactionele inhoud kunnen geen rechten worden ontleend. Niets uit deze uitgave mag zonder (schriftelijke) toestemming van de uitgever worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt.

Inhoud

Branche in cijfers

- 8 • Aantal bedrijven en werkzame personen in de branche
- 9 • Bedrijven en werkzame personen naar hoofdactiviteit bedrijf
- 10 • Ontwikkeling van de reële omzet in de grafmediabranche
- 11 • Verdeling van de omzet naar hoofdactiviteit bedrijf in 2005
- 12 • Verdeling van de omzet in drukkerijen naar soort product
- 13 • Verdeling van de omzet in grafische afwerkingsbedrijven naar soort product
- 14 • De opbouw van de omzet bij verschillende soorten bedrijven
- 15 • Im- en export van grafische producten

Kerngegevens KVGO-leden

- 17 • Ontwikkeling aantal KVGO-ledenbedrijven en werkzame personen
- 18 • Aantal KVGO-ledenbedrijven en werkzame personen per provincie

Arbeidsmarkt in cijfers

- 20 • Werkgelegenheid naar beroepsgroep
- 21 • Regionale verschillen in vraag naar personeel

- 22 • Werkzame beroepsbevolking Nederland en grafmediabranche
- 23 • Gemiddelde leeftijd en werkgelegenheid
- 24 • Leeftijdsopbouw werknemers grafmediabranche in 1995 en 2005
- 25 • Bedrijven met dag- en ploegendienst roosters
- 26 • Doorstroom gediplomeerden grafisch beroepsonderwijs
- 27 • Ontwikkeling werkloosheid grafmediabranche
- 28 • Ontwikkeling arbeidsongeschiktheid grafmediabranche
- 29 • Inkrimping in formatieplaatsen en aantal vacatures per beroepsgroep

Opleiding in cijfers

- 31 • Overzicht beroepsopleiding en leerplaatsen bij bedrijven
- 32 • Aantal leerbedrijven naar hoofdactiviteit
- 33 • Samenhang instroom jonge werknemers en beroepsopleiding in bedrijven
- 34 • Overzicht aantal cursisten naar soort cursus over acht jaar
- 35 • Aantal cursisten in 2005 bij het trainingscentrum van Kenniscentrum GOC
- 36 • Cursusdeelnemers Kenniscentrum GOC naar leeftijd

Voorwoord

Voor u ligt alweer de derde editie van 'Grafimedia in cijfers'. Dit 'brancheboekje', gemaakt door Koninklijke KVGGO en Kenniscentrum GOC is er voor een ieder die geïnteresseerd is in de grafimediabranche. Gezien de vele aanvragen en downloads maakt u daar veel en dankbaar gebruik van. Voldoende reden om u wederom de actuele cijfers te presenteren op het gebied van de omvang van de branche, ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en gevolgde opleidingen.

Omdat dit boekje weliswaar compact, maar toch zo volledig en actueel mogelijk de grafimediacijfers wil tonen, zijn niet alle bronnen en peildata gelijk. Daarom bevat elke tabel of grafiek een duidelijke vermelding van de herkomst en betekenis van de cijfers. Door het gebruik van een andere rekenmethode kunnen cijfers ten opzichte van vorige uitgaven afwijken.

Het KVGGO en Kenniscentrum GOC hopen dat u met Grafimedia in cijfers een goed beeld krijgt van de omvang en ontwikkelingen in de grafimediabranche. Heeft u nog vragen over de inhoud of suggesties voor een volgende uitgave dan kunt u zich tot één van beide organisaties richten.

Koninklijke KVGO

6 Het KVGO is de werkgeversorganisatie in de grafmediabranche. De grenzen van de bedrijfstak vervagen en de rol van het KVGO wordt breder. Het beleid is gericht op groei in de sectoren binnen de communicatiemediamedia.

De kerntaken zijn: CAO en sociale zekerheid, Arbo en milieu, Sociaal Platform, Kennis en Informatie, Imago.

De belangenbehartiging moet voor de leden direct of indirect een herkenbare toegevoegde waarde opleveren.

Kenniscentrum GOC

Kenniscentrum GOC is er voor Onderwijs, Arbeidsmarkt en Training & Advies in de grafmediabranche. Het kenniscentrum voert een groot deel van de activiteiten uit in opdracht van de sociale partners in de branche: Koninklijke KVGO, NDP, VRN, FNV-KIEM en CNV-Media.

Kenniscentrum GOC houdt zich bezig met het verbeteren van de aansluiting van het grafmediaberoepsonderwijs op de praktijk en is verantwoordelijk voor voldoende goede leer- en stageplaatsen. Zij onderzoekt de arbeidsmarkt en ontwikkelt met die kennis instrumenten waarmee werkgevers en werknemers hun arbeidsmarktpositie kunnen versterken. Kenniscentrum GOC biedt een breed scala aan trainingen, in het trainingscentrum in Veenendaal, in-company als maatwerkproject of via internet als e-learning.

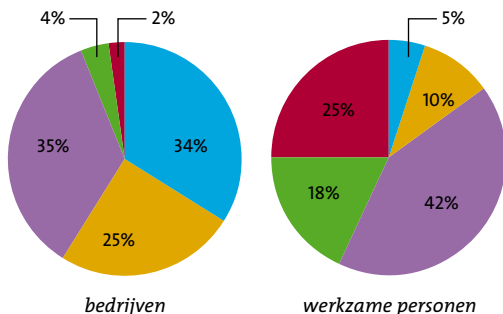

Branche in cijfers 7

Aantal bedrijven en werkzame personen in de branche

De grafmediabranche bestaat voor een groot deel uit kleine en middelgrote bedrijven. Bijna tweederde van de bedrijven telt minder dan 10 werkzame personen en slechts 63 bedrijven hebben meer dan 100 medewerkers. Het gemiddelde over alle bedrijven ligt op 15 werkzame personen. Deze gemiddelde bedrijfsgrootte daalde de afgelopen 10 jaar vanwege de krimpende werkgelegenheid binnen de branche. Vooral de grote bedrijven nemen in omvang af.

Alhoewel er weinig grote bedrijven zijn, werken daar wel veel mensen. Bij de 63 bedrijven met meer dan 100 werknemers, voornamelijk drukkerijen, werken zo'n 11.500 mensen. De meeste werkgelegenheid zit echter bij het middelgrote bedrijf dat tussen de 10 en 100 medewerkers heeft. Daar werken in totaal ongeveer 28.000 mensen.

Grootteklasse:

- 0 - 4 werkzame personen
- 5 - 9 werkzame personen
- 10 - 49 werkzame personen
- 50 - 99 werkzame personen
- > 100 werkzame personen

Totaal bedrijven: 2.991

Totaal werkzame personen: 46.416

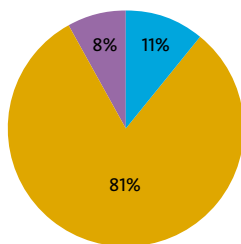
– mannen: 33.884 (73%)

– vrouwen: 12.532 (27%)

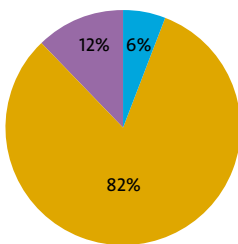
Bedrijven en werkzame personen naar hoofdactiviteit bedrijf

Een andere manier om bedrijven in te delen is naar hun grafische hoofdactiviteit. De hoofdactiviteit heeft te maken met specialisatie in een bepaalde fase in het grafische productieproces: voorbereidende werkzaamheden (prepress), drukken en grafisch afwerken.

319 Bedrijven zijn gespecialiseerd in voorbereidende werkzaamheden en hier werken 3.060 personen. 241 Bedrijven hebben zich toegelegd op de grafische afwerking en hebben in totaal 5.440 personen in dienst. Verreweg de grootste groep bedrijven (2.431) heeft als hoofdactiviteit drukken. Driekwart van hen voert ook de bijbehorende voorbereidings- en grafische afwerkingswerkzaamheden zelf uit. In totaal werken 37.916 mensen in een drukkerij.

bedrijven

werkzame personen

Hoofdactiviteit:

- gespecialiseerde voorbereidingsbedrijven
- drukkerijen
- gespecialiseerde grafische afwerkingsbedrijven

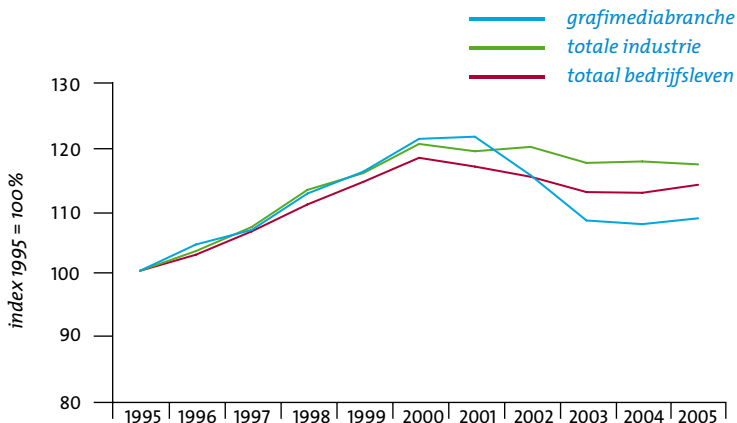
Totaal bedrijven: 2.991

Totaal werkzame personen: 46.416

Ontwikkeling van de reële omzet in de grafimediabranche

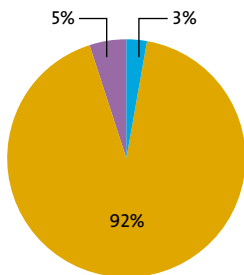
10

In de tweede helft van de jaren '90 was er een economische hoogconjunctuur. De omzetontwikkeling van de grafimediabranche hield gelijke tred met die van de totale industrie en was zelfs iets beter dan voor de gehele Nederlandse economie. Echter sinds de economische teruggang vanaf 2001 doet de grafimediabranche het een stuk slechter dan de totale industrie en het totale bedrijfsleven. Hieruit blijkt dat de grafische bedrijven sterk reageren op de ontwikkelingen in de economie. (De reële omzet is gecorrigeerd voor de jaarlijkse prijsontwikkeling.)

Verdeling van de omzet naar hoofdactiviteit bedrijf in 2005

De drukkerijen produceerden in 2005 een omzet van bijna 6,8 miljard euro aan drukwerk (incl. voorbereiding en afwerking). Dat is 92% van de totale omzet in de branche. Gespecialiseerde voorbereidingsbedrijven produceerden samen een omzet van 253 miljoen euro (3,%) en gespecialiseerde grafische afwerkingsbedrijven 346 miljoen euro (5%). De totale omzet in de branche was in 2005 bijna 7,4 miljard euro.

Activiteit:

- omzet gespecialiseerde voorbereidingsbedrijven
- omzet drukkerijen
- omzet gespecialiseerde grafische afwerkingsbedrijven

Totaal omzet grafimediabranche:

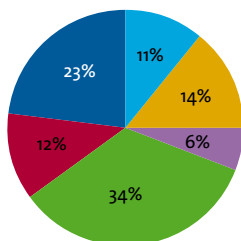
€ 7.390.000.000

Verdeling van de omzet in drukkerijen naar soort product

12

De gespecialiseerde voorbereidingsbedrijven leveren een breed scala aan producten, waaronder ook digitale bestanden. Deze digitale bestanden dienen niet alleen als basis voor drukwerk, maar ook voor andere media. Daardoor is het niet goed mogelijk een omzetverdeling naar producten te maken, zoals onderstaand bij drukkerijen.

Reclamedrukwerk vormt 34% van de totale omzet in drukwerk. Daarom is de branche zo gevoelig voor de economische conjunctuur. In economisch slechte tijden worden reclamebudgetten ingekrompen en dit heeft direct grote gevolgen voor de omzet van grafische bedrijven. In mindere mate geldt dit ook voor de omzet van kranten en tijdschriften. De omzet in boeken en jaarverslagen is minder gevoelig voor economische schommelingen. Als we dit doortrekken naar de mediavormen als internet en DVD, dan blijken deze overigens ook sterk gevoelig te zijn voor de economische conjunctuur.

Producten:

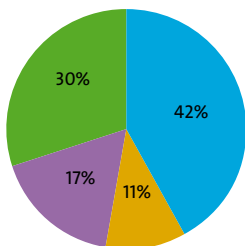
- krant(-achtig)
- tijdschriften
- boeken/jaarverslagen
- reclamedrukwerk
- verpakkingsdrukwerk
- overig drukwerk

Totaal drukwerkomzet: € 6.791.000.000

Verdeling van de omzet in de grafische afwerkingsbedrijven naar soort product

Doordat DTP-pakketten steeds toegankelijker worden, gaan steeds meer opdrachtgevers van grafische producten zelf de voorbereidende afwerkingswerkzaamheden uitvoeren. Terwijl drukkerijen zelf de meest voorkomende grafische werkzaamheden gaan uitvoeren voor bijvoorbeeld reamedrukwerk. Echter boeken komen meer en meer volledig afgewerkt uit lage lonenlanden. Dit leidt tot een daling van de omzet bij de gespecialiseerde afwerkingsbedrijven.

Opdrachtgevers geven echter ook vaker kleine opdrachten die bestemd zijn voor specifieke doelgroepen. Gespecialiseerde grafische afwerkingsbedrijven spelen hier op in door kleine orders met speciale bindtechnieken snel te kunnen verwerken en verzorgen daarbij ook de adressering en postverzending.

Producten:

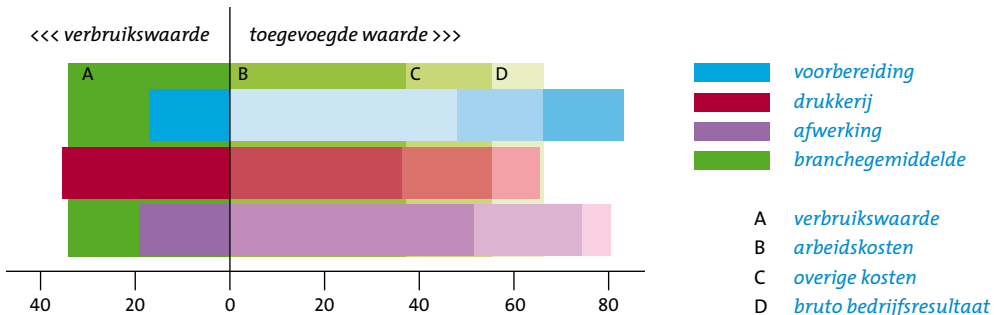
Totaal afwerkingsomzet: € 346.000.000

De opbouw van de omzet bij verschillende soorten bedrijven

14

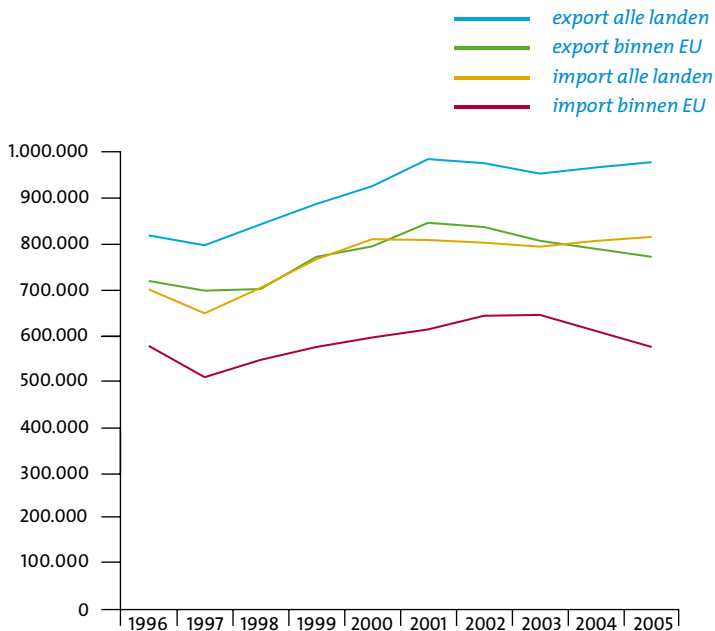
Grafische bedrijven kopen materialen in om producten te kunnen maken. De kosten van deze ingekochte materialen worden in economische termen verbruikswaarde genoemd. Daarnaast betalen bedrijven arbeidskosten, maken zij overige kosten en willen zij er iets op verdienen (bruto bedrijfsresultaat).

Voor de verschillende type bedrijven en voor de gehele branche is de verdeling van deze kosten in kaart gebracht. Duidelijk is te zien dat drukkerijen meer verbruikswaarde in hun omzet hebben dan voorbereidings- en grafische afwerkingsbedrijven. De omzet van voorbereidings- en grafische afwerkingsbedrijven bestaat daarentegen voor een groter deel uit arbeidskosten. De productie is dus arbeidsintensiever. Voorbereidingsbedrijven hebben het hoogste bruto bedrijfsresultaat, afwerkingsbedrijven het laagste.

Im- en export van grafische producten

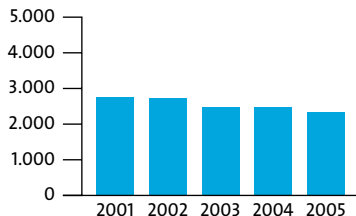
In de afgelopen 10 jaar is de export van in Nederland geproduceerde grafische producten naar het buitenland 20% hoger geweest dan de import van grafische producten. Wel blijkt dat steeds meer import en export van grafische producten plaatsvindt met landen buiten de Europese Unie. Dit betekent dat de grafische markt voor Nederland steeds meer buiten Europa ligt.

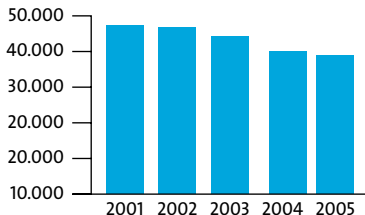
Ontwikkeling aantal KVGO-ledenbedrijven en werkzame personen

Aantal vestigingen/KVGO-leden

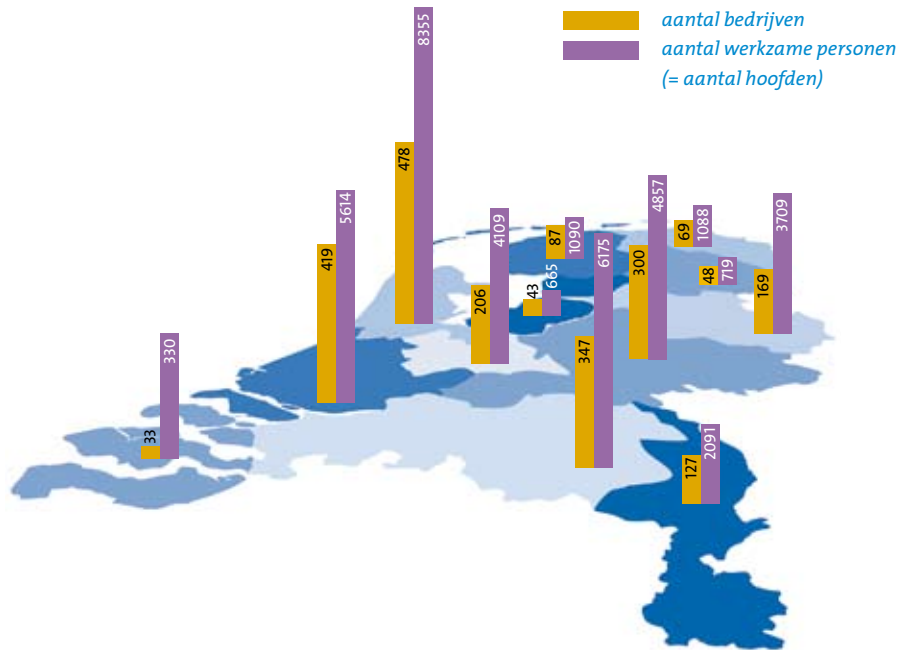
Totaal aantal voorbereidingsbedrijven	223
Totaal aantal drukkerijbedrijven	1.698
Totaal aantal grafische afwerkingsbedrijven	168
Totaal aantal overige bedrijven	237
Totaal per 1 januari 2005	2.326

Aantal werkzame personen (= hoofden) in de KVGO-ledenbedrijven

Totaal personeel in voorbereidingsbedrijven	2.280
Totaal personeel in drukkerijbedrijven	28.254
Totaal personeel in grafische afwerkingsbedrijven	4.054
Totaal personeel in overige bedrijven	4.214
Totaal per 1 januari 2005	38.802

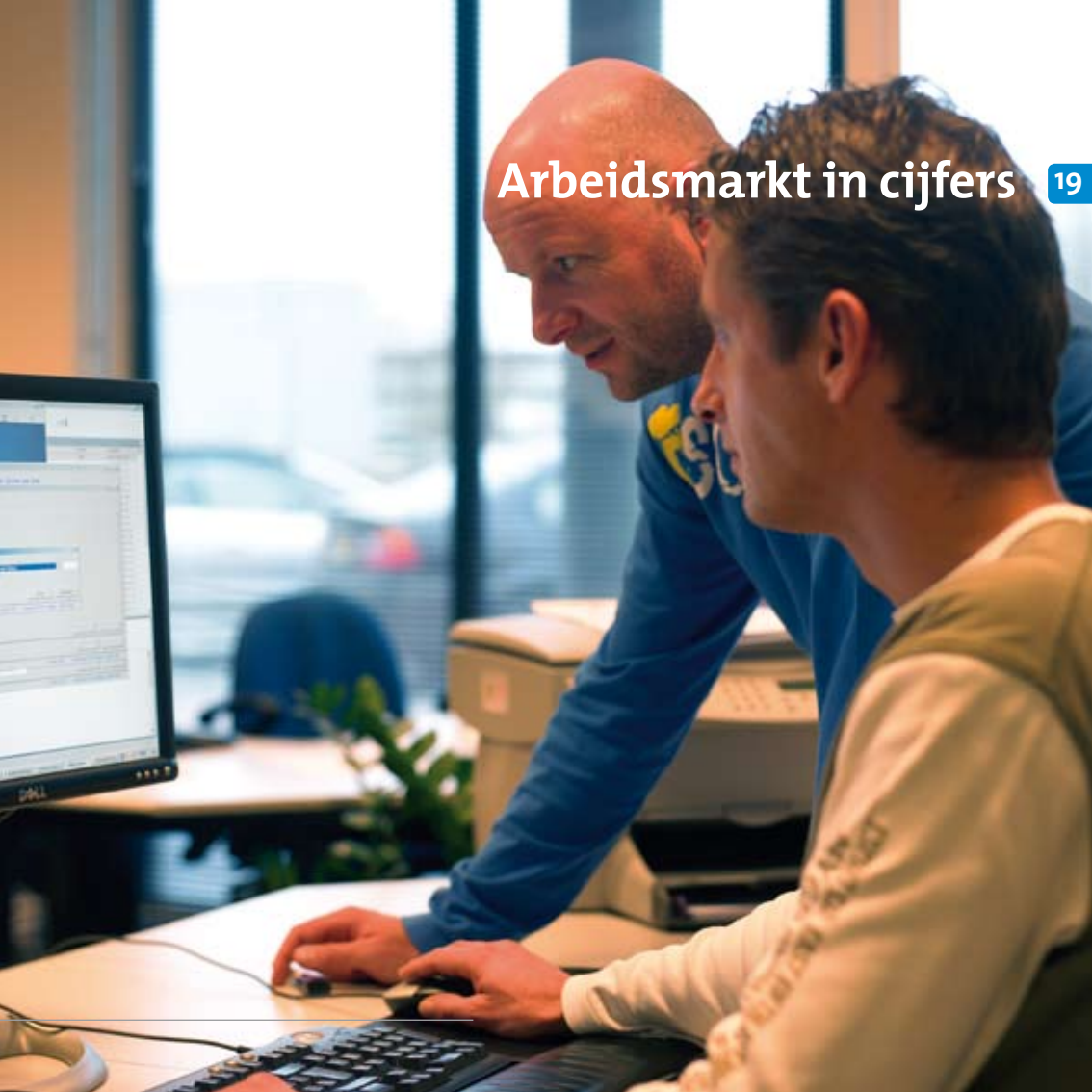
Aantal KVGO-ledenbedrijven en werkzame personen per provincie

bron: Koninklijke KVGO 2005

Arbeidsmarkt in cijfers

19

Werkgelegenheid naar beroepsgroep

20

Er zijn vier grote beroepsgroepen binnen de grafimediabranche aanwezig die de basis vormen van de grafische bedrijvigheid. Commercieel personeel, tekst- en beeldopmakers (dtp'ers), drukkers en nabewerkers. Tellen we alle mensen bij elkaar die in de nabewerking werkzaam zijn, inclusief expeditie en technische hulpwerkzaamheden, dan vormen zij zelfs de grootste beroepsgroep. De meeste nabewerkers werken in een nabewerkingsafdeling van een drukkerij en niet bij een gespecialiseerd nabewerkingsbedrijf.

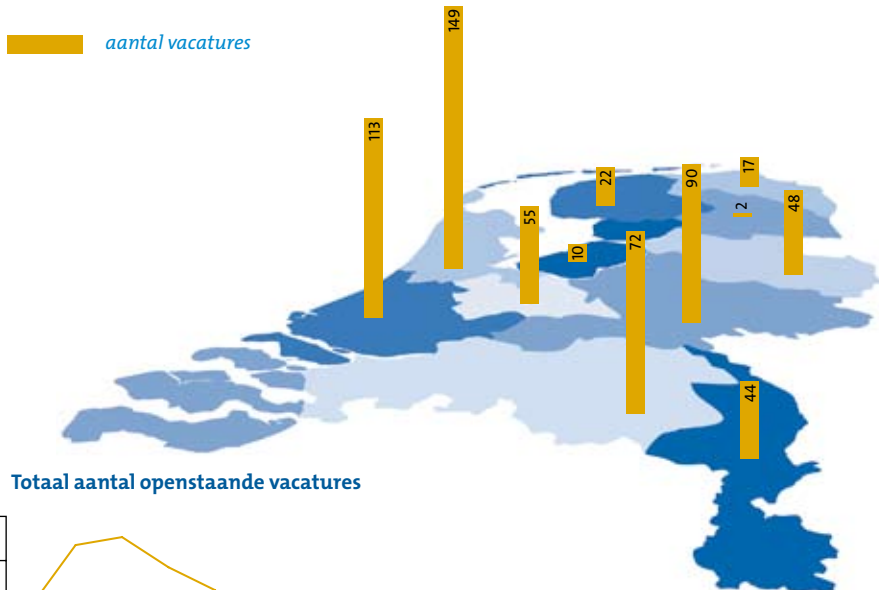
Totaal aantal werkbare personen in 2005: 46.416

Arbeidsmarkt in cijfers

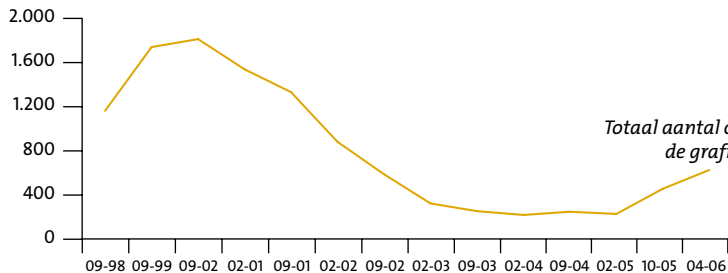
Regionale verschillen in vraag naar personeel

Er bestaan grote verschillen tussen de provincies in het aantal grafische vacatures. Toch zien we vanaf 2005 overal het aantal vacatures weer toenemen. Alleen in Zeeland en Drenthe zijn er nog steeds (bijna) geen vacatures.

21

Totaal aantal openstaande vacatures

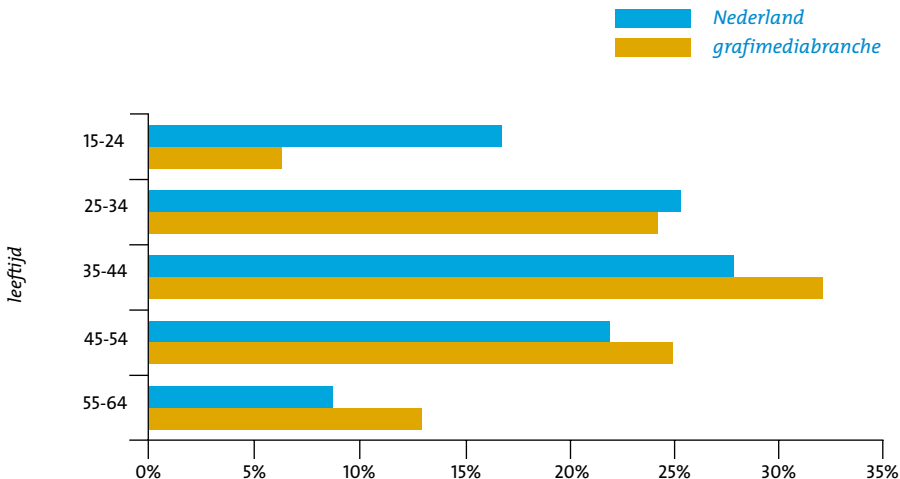
Totaal aantal openstaande vacatures binnen de grafmediabranche april 2006: 622

Totaal aantal openstaande grafmediavacatures over alle branches, april 2006: 1100

Werkzame beroepsbevolking Nederland en grafmediabranche

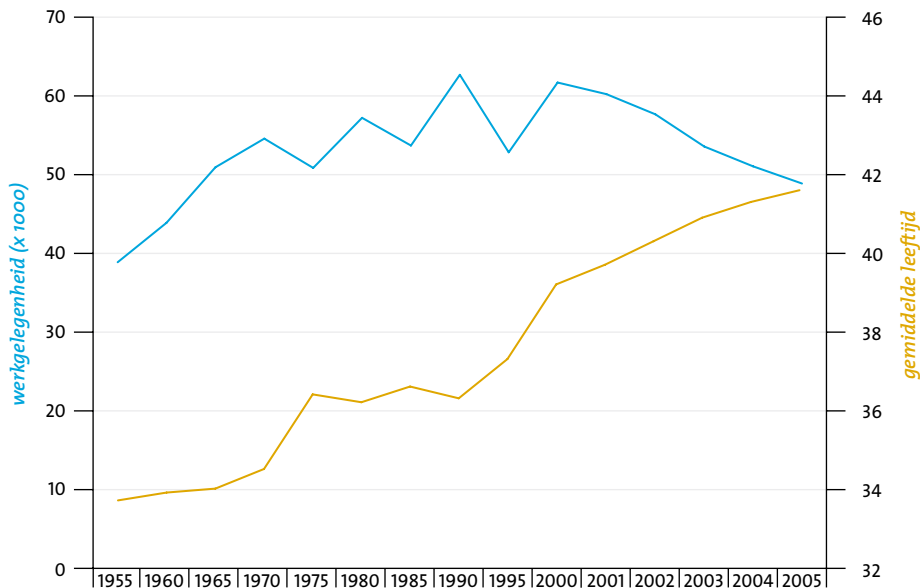
22

In de grafmediabranche werken ten opzichte van de Nederlandse bevolking minder jongeren tot 25 jaar en meer ouderen boven de 50 jaar.

Gemiddelde leeftijd en werkgelegenheid

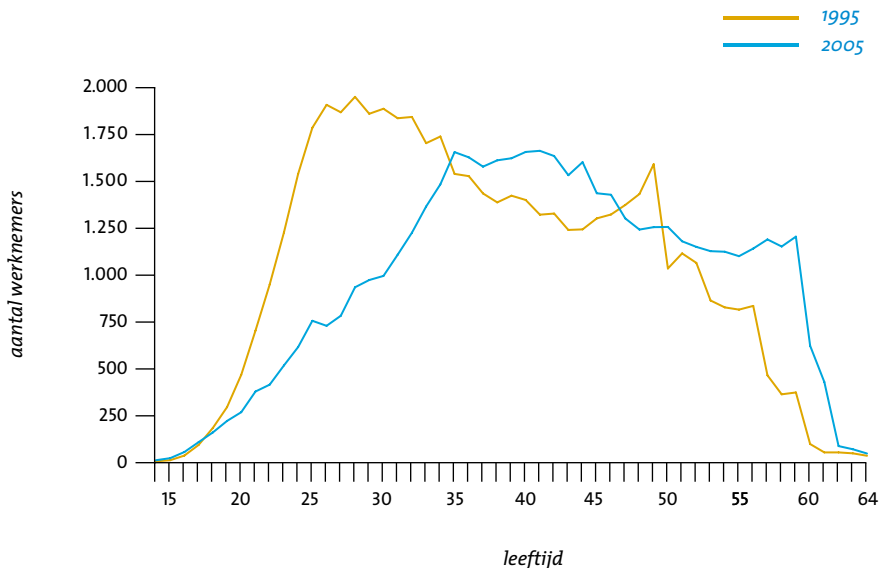
De gemiddelde leeftijd binnen de branche was in 2005 bijna 42 jaar: dus de helft van alle werknemers is 42 jaar of ouder. Opvallend is dat steeds als de werkgelegenheid afneemt de gemiddelde leeftijd flink toeneemt. Dat komt doordat bij een dalende werkgelegenheid veel minder jongeren de bedrijven instromen.

Leeftijdopbouw werknemers grafimediabranche in 1995 en 2005

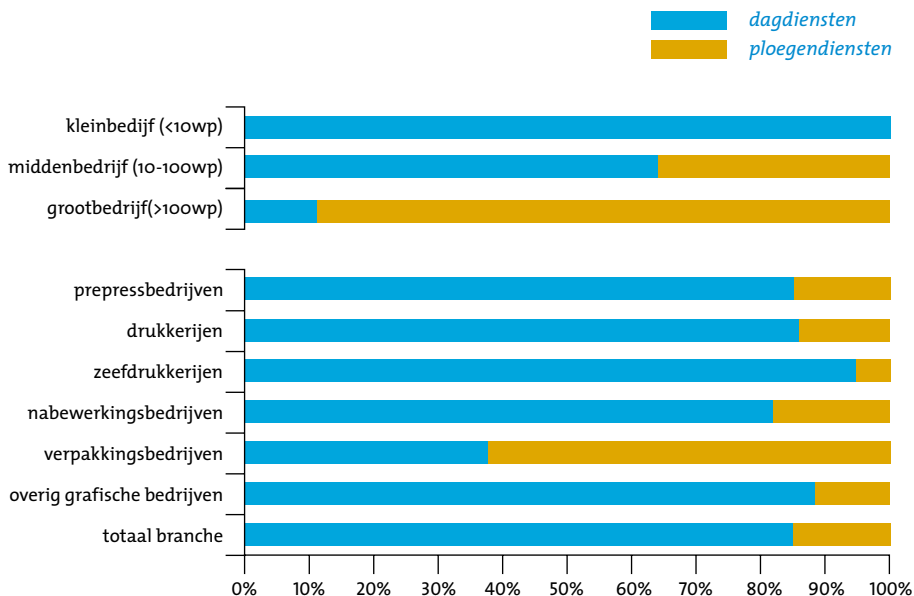
24

In de afgelopen 10 jaar is aan de leeftijdsopbouw te zien dat de grafimediabranche vergrijsd. Het aandeel jongeren neemt af en dat van ouderen neemt toe. Er ontstaat als het ware een stuwmeer van oudere werknemers die de komende jaren massaal uitstromen. Ondanks de teruggang in werkgelegenheid zal een deel van deze vertrekende werknemers vervangen moeten worden door nieuwe instroom. Omdat ook andere branches met dezelfde problematiek te maken hebben, is de kans groot dat het moeilijker wordt om aan voldoende gekwalificeerde werknemers te komen. Omdat langer wordt doorgewerkt, is de vervangingsvraag naar een later tijdstip verschoven.

Bedrijven met dag- en ploegdienst roosters

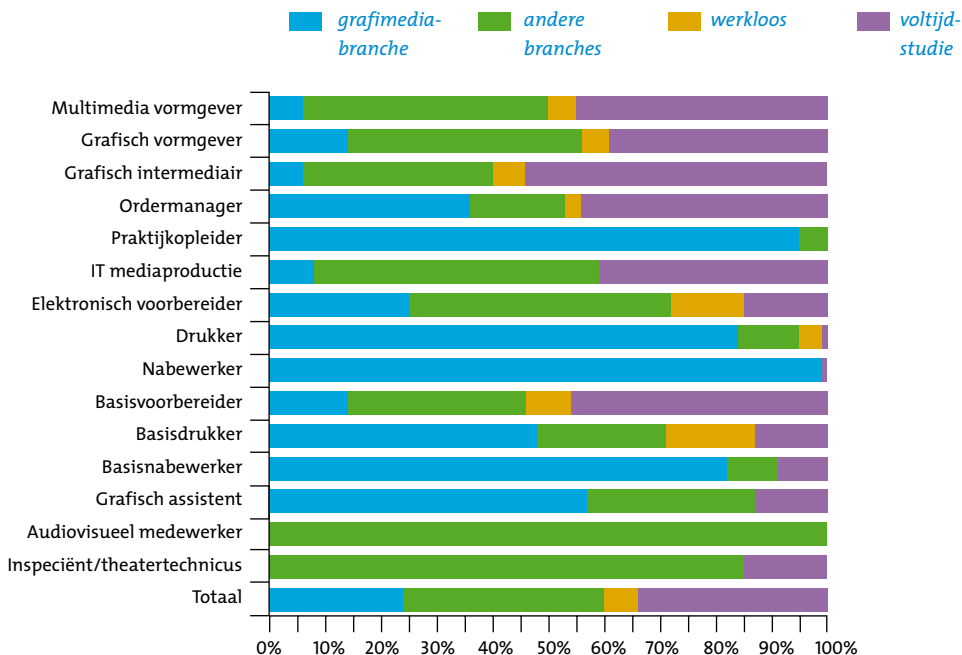
Bedrijven die gespecialiseerd zijn in verpakingsdrukwerk produceren vaak voor grote orders. De productietijd is echter kort. Daarom werken zij veel in een 24-uurs rooster. Hetzelfde geldt voor de grote drukkerijen die hoge oplages van kranten en tijdschriften drukken. Zo'n 24-uursrooster kan bestaan uit (een combinatie van) 3-, 4- en 5-ploegendiensten. Bij deze bedrijven werken vooral de werknemers in productiefuncties in ploegdiensten. Kantoorpersoneel werkt voornamelijk in de dagdienst.

Doorstroom gediplomeerden grafisch beroepsonderwijs

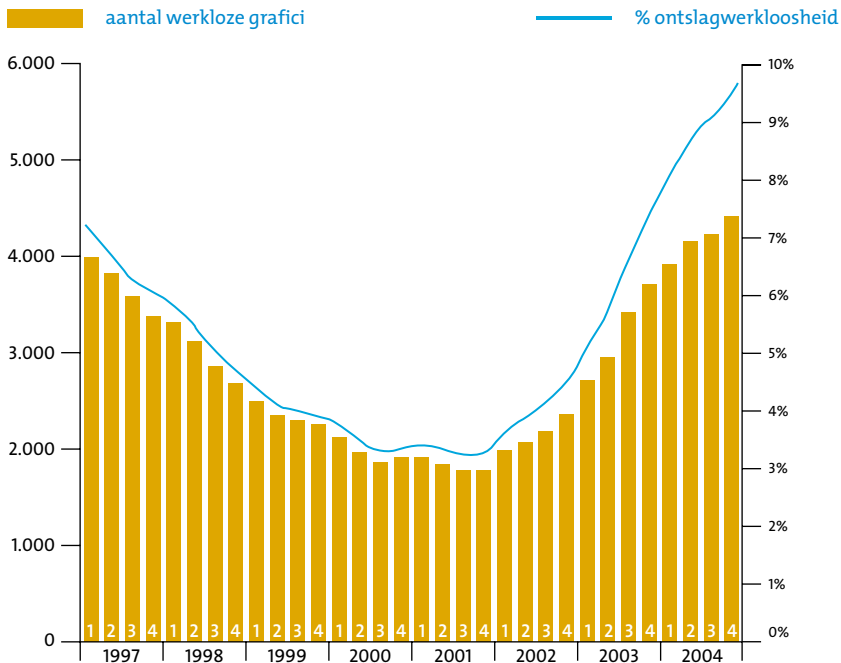
26

Mbo-leerlingen die opgeleid worden voor grafische beroepen komen meestal in de graficamediabranche terecht. Schoolverlaters in vormgeving en nieuwe media gaan vaker naar het hbo of naar bedrijven in andere sectoren.

Ontwikkeling werkloosheid grafimediabranche

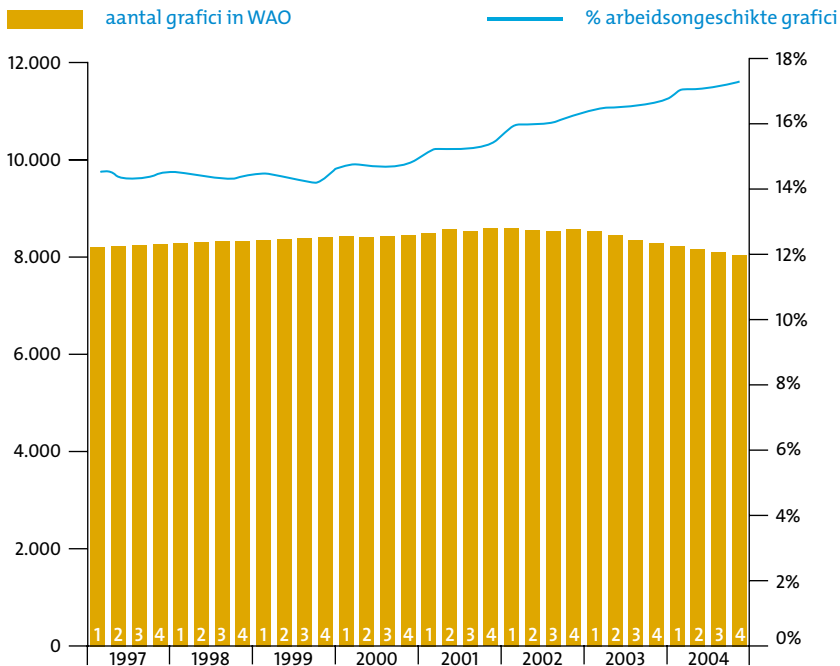
Midden jaren '90 was het aantal werklozen hoger dan nu, maar vanwege de teruggelopen werkgelegenheid is het percentage werklozen nu hoger. De werkloosheid voor grafici in de branche (ontslagwerkloosheid) is in 2005 ruim twee maal zo hoog als binnen de totale industriële sector (9,6% versus 4,0%). Voor de totale Nederlandse beroepsbevolking is begin 2005 de ontslagwerkloosheid 4,2%.

Ontwikkeling arbeidsongeschiktheid grafimediabranche

28

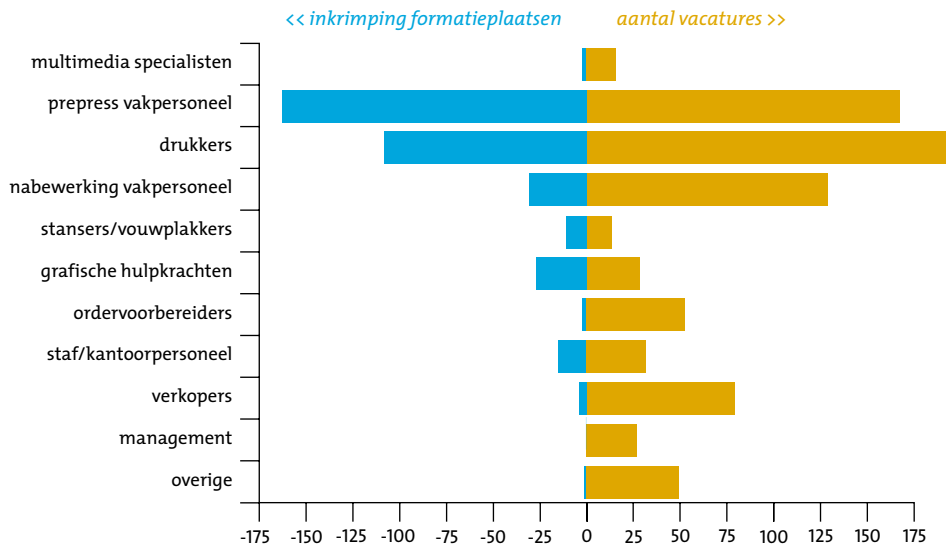
Het aantal WAO'ers in de grafimediabranche loopt sinds 2002 terug. Doordat de werkgelegenheid sneller afneemt, wordt de betaalbaarheid (premies) steeds moeilijker. De arbeidsongeschiktheid binnen de branche is in 2005 een stuk hoger dan binnen de totale industriële sector (17,5% versus 10,2%). Voor de totale Nederlandse beroepsbevolking is begin 2005 de arbeidsongeschiktheid precies 10%.

bron: UWV Beleidsinformatievoorziening 2004

Inkrimping in formatieplaatsen en aantal vacatures per beroepsgroep

Binnen de grafamediabranche is in de afgelopen jaren de inkrimping in het personeelsbestand groter geweest dan het aantal vacatures. Hierdoor concurreren ontslagen werknemers en schoolverlaters met elkaar om het gering aantal openstaande vacatures. Voor vormgevers en dtp'ers zijn er buiten de grafmediabranche nog wel redelijk wat vacatures te vinden. Voor drukkers, nabewerkers, verkopers en ordervoorbereiders is de verhouding tussen het aantal vacatures en de inkrimping in 2006 sterk verbeterd.

30 Opleiding in cijfers

Overzicht beroepsopleiding en leerplaatsen bij bedrijven

Alle MBO-leerlingen in de grafimedia opleidingen lopen stage of hebben een leerplaats bij een door Kenniscentrum GOC erkend leerbedrijf.

MBO niveau	Type	Kwalificatienaam	Leerlingen	Leerbedrijven
4	OS	Grafisch management	194	461
4	OS	Multimedia vormgever	1473	1024
4	OS	Grafisch vormgever	2214	1555
4	OS	Grafisch intermediair	211	293
4	OS	IT mediaproductie	425	535
4	NS	Artiest	305	15
4	NS	AV-productie	410	94
4	NS	Podium- en evenemententechniek	78	22
4	NS	Mediavormgeven	2540	2098
4	NS	Mediamanagement	629	662
4	NS	Mediatechnologie	156	541
3	OS	Audiovisueel medewerker	404	353
3	OS	Brocheerder	1	118
3	OS	Vellenbewerker	16	245
3	OS	Zeefdrukker	11	111
3	OS	Offsetdrukker	102	654
3	OS	Elektronisch voorbereider	558	1211
3	OS	Inspiciënt/theatertechnicus	242	294
3	NS	AV-productie	578	355
3	NS	Dtp'er	220	1210
3	NS	Podium- en evenemententechniek	124	293
2	OS	Basisabewerker	69	322
2	OS	Basisdrukker	190	853
2	OS	Basisvoorbereider	390	749
2	NS	AV-productie	88	5
2	NS	Dtp'er	23	745
2	NS	Podium- en evenemententechniek	2	18
1	OS	Grafisch assistent	21	149
		Totaal MBO	11674	4001
		VMBO leerwerktraject	9	118
		VMBO basisberoepsgerichte leerweg	633	-
		VMBO kaderberoepsgerichte leerweg	1079	-
		VMBO gemengde leerweg	172	-
		Totaal VMBO	1893	118

OS: Oude Stijl opleiding

NS: Nieuwe Stijl opleiding (competentiegericht)

Aantal leerbedrijven naar hoofdactiviteit

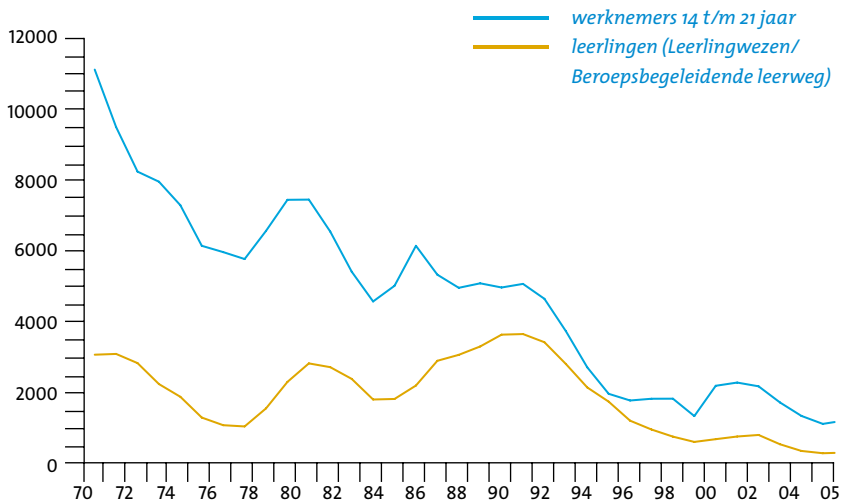
32

Aan een goed leerbedrijf worden voorwaarden gesteld. Wanneer bedrijven aan deze voorwaarden voldoen, worden ze door Kenniscentrum GOC erkend (geaccrediteerd). De leerlingen krijgen in deze bedrijven een goede beroepsopleiding. De erkende leerbedrijven zijn via de website www.goc.nl in het register leerbedrijven te vinden.

Grafimedia	Aantal bedrijven	Overige branches	Aantal bedrijven
Prepressbedrijf	75	Multimediabedrijf	489
Drukkerij	946	Reclamebureau	1004
Nabewerkingsbedrijf	68	Signbedrijf	96
Kartonnagebedrijf	30	Copy/printbedrijf	102
Overig Grafisch	35	Uitgeverij	91
		Audiovisueel	324
		Theater en podia	273
		Onderwijsinstelling	37
		Overige	431
Totaal leerbedrijven 2006	1154	Totaal leerbedrijven	2847
Aandeel leerbedrijven binnen de branche	39%		
Verandering t.o.v. 2005 (1188)	-2,9%	Verandering t.o.v. 2005 (2547)	+12%

Samenhang instroom jonge werknemers en beroepsopleiding in bedrijven

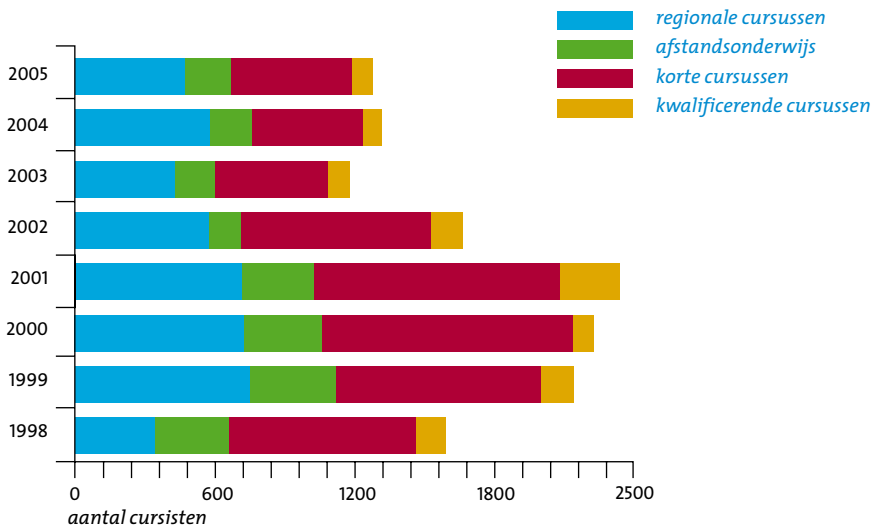
De bereidheid van grafische bedrijven om leerlingen een beroepsopleiding te geven, hangt sterk samen met de werkgelegenheidsontwikkeling. Vanaf begin jaren negentig loopt de instroom van nieuwe (jonge) medewerkers sterk terug. Dat is te zien in het aandeel dat jongeren uitmaken in de totale werkgelegenheid in de branche. De opleiding binnen bedrijven (BBL: beroepsbegeleidende leerweg) vertoont een overeenkomstig beeld. Net als in de jaren '80 het geval was, wil de overheid ook nu de bedrijven stimuleren om meer jongeren in dienst te nemen en op te leiden.

Overzicht aantal cursisten naar soort cursus over acht jaar*

34

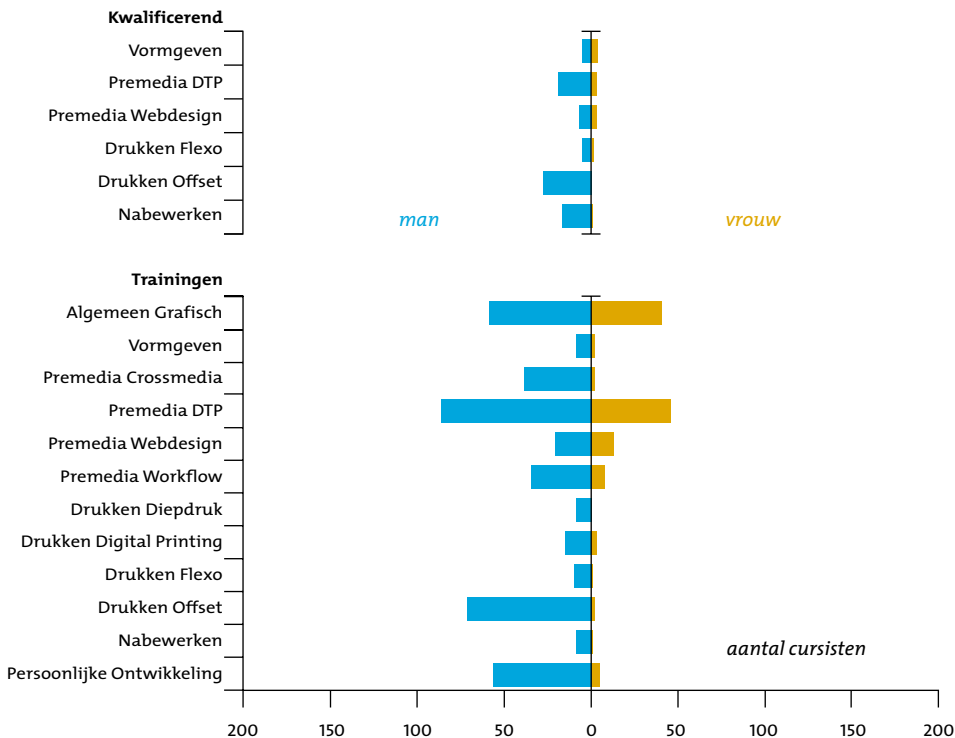
Het aantal deelnemers aan cursussen hangt sterk samen met de economische situatie binnen de branche. Gaat het de bedrijven economisch goed (1999 t/m 2001) dan worden er ook veel werknemers opgeleid. In economisch slechte tijden neemt dit aantal sterk af. Deze trend gaat op voor alle soorten cursussen.

* excl. in-companyprojecten

Aantal cursisten in 2005 bij het trainingscentrum van Kenniscentrum GOC

Van alle cursisten die naar het trainingscentrum komen, volgt 85% een korte cursus van gemiddeld 5 trainingsdagen en 15% een lange (kwalificerende) cursus van gemiddeld 20 dagen. Van de korte cursussen trekken de trainingen in premedia DTP de meeste deelnemers (24%). Van alle cursisten is 21% vrouw. Daarmee zijn vrouwen minder vertegenwoordigd onder de cursisten omdat van de totale werkgelegenheid 27% vrouw is.

Cursusdeelnemers Kenniscentrum GOC naar leeftijd

36

Onder de cursisten zijn de oudere leeftijdsgroepen minder goed vertegenwoordigd. Het omslagpunt ligt rond het 50ste jaar. Ook jongeren onder de 20 jaar zijn minder vertegenwoordigd, maar deze werknemers volgen vooral nog een beroepsopleiding en dat is geen cursus.

